

*До спеціалізованої вченої ради ДФ 35.051.186
Львівського національного університету
імені Івана Франка
79000, м. Львів, вул. Університетська, 1*

ВІДГУК
на дисертацію Конюшин Юлії Іванівни
на тему: «Навідні запитання як засіб комунікації
в кримінальному провадженні»,
подану на здобуття ступеня доктора філософії
в галузі знань 08 «Право» за спеціальністю 081 «Право»

Оцінка актуальності теми дослідження. У ст. 3 Конституції України зазначається, що людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визначається в Україні найвищою соціальною цінністю.

Повага та захист честі, гідності людини, означає, по-перше, недопустимість дій, що принижують честь і гідність людини (зневаги, образ, погроз, насильства, тортур, нелюдського поводження); по-друге, недопустимість збирання, використання, зберігання та розголошення хибної, брудної, такої, що принижує честь, гідність чи ділову репутацію людини, недостовірної інформації; по-третє, гарантованість судового захисту честі, гідності і ділової репутації людини та відшкодування моральної шкоди, завданої приниженням честі і гідності людини, в ході досудового розслідування і судового провадження кримінальних правопорушень. Одним із основних завдань кримінального провадження є забезпечення швидкого, повного та неупередженого розслідування і судового розгляду.

Повнота, всебічність і неупередженість розслідування та розгляду справи орієнтує органи слідства і суду на глибоке і ретельне вивчення всієї сукупності належних до справи обставин, перевірку всіх можливих версій, виявлення і дослідження усіх – як обвинувальних, так і виправдувальних, обтяжуючих чи пом'якшуючих вину – доказів. Згідно ст. 84 КПК України процесуальними джерелами доказів є показання свідків, потерпілих, підозрюваних, обвинувачених тощо.

Допит – це слідча дія, під час якої слідчий, дізнавач, детектив, прокурор отримує від особи, яка володіє відомостями, що мають значення в кримінальному провадженні (свідка, потерпілого, підозрюваного), словесну інформацію про обставини події кримінального правопорушення та інші факти, які мають значення для встановлення обставин справи і забезпечення правильного застосування закону.

Тактика допиту складається з найбільш ефективних прийомів, що сприяють одержанню повних і об'єктивних показань. Під час допиту

використовуються різноманітні тактичні прийоми: постановка тих чи інших запитань, пред'явлення речових і письмових доказів, оголошення показань інших осіб, допит на місці події, роз'яснення суті наслідків вчиненого злочину, переконання надання допомоги органам досудового розслідування у розкритті злочину тощо.

Для того, щоб успішно провести допит, слідчий, прокурор повинен чітко уявити собі, яку інформацію і за допомогою яких прийомів і засобів він має намір її отримати. Серед них – навідні запитання.

За таких умов важливого значення набуває постановка та вирішення завдань з розробки наукових знань щодо сутності та практичного застосування засобів криміналістичної тактики, одним з яких є навідні питання.

Грунтовні праці дисертаційного чи монографічного рівня, присвячені «навідним запитанням» є дискусійними у криміналістичній чи кримінальній процесуальній науці.

Більше того, не визначені їх психологічно-наукові критерії; відсутнє розмежування з іншими різновидами запитань, як засобом комунікації у кримінальному провадженні; немає методичного механізму встановлення допустимості застосування цього засобу в означеній сфері; не диференційовані межі правомірності охоплення категорією навідних запитань випадків оголошення допитуваній особі раніше надаваних нею показань, пред'явлення їй доказів та застосування низки інших тактичних прийомів, які назагал ґрунтуються на ефекті навіювання тощо. Ці та інші дотичні до означеної проблематики питання у вітчизняній науковій літературі ще не були предметом комплексного, монографічного висвітлення. Саме наведені обставини обумовлюють актуальність теми дисертаційного дослідження Конюшин Ю.І., яка не викликає сумнівів, а здійснений нею науковий пошук є вчасним та необхідним на сучасному етапі розвитку українського процесуального права та криміналістики.

Дисертація підготовлена в межах наукової теми кафедри кримінального процесу та криміналістики Львівського національного університету імені Івана Франка «Проблеми забезпечення ефективності норм кримінального процесуального права та практики їх застосування з урахуванням новітніх змін» (номер державної реєстрації 0121U110820). Тему дослідження «Навідні запитання як засіб комунікації у кримінальному провадженні» затверджено Вченою Радою Львівського національного університету імені Івана Франка (протокол № 22/11 від 24.11.2021 р.), зареєстровано та схвалено Координаційним бюро Національної академії правових наук України (2022 р., реєстр. № 952).

Тож актуальність теми дисертації Юлії Іванівни Конюшин зумовлена чинниками нормативного, прикладного та доктринального характеру.

Оцінка методології дослідження. З позиції опонента дисертантка вдало сформулювала мету дослідження теоретичних засад навідних запитань, як засобу комунікації в кримінальному провадженні та обґрунтування положень стосовно допустимості розширеного їх використання під час допитів та інших процесуальних дій доказового спрямування. Для досягнення цієї мети поставлені такі завдання: - проаналізувати сутність та співвідношення понять «мова», «мовлення» та «комунікація» для обґрунтування тези про функціонування різнорівневих комунікацій у кримінальному провадженні; - висвітлити види комунікацій, їх функції, зміст та прояви в окремих соціокультурних сферах і юридичній діяльності; - з'ясувати сутність запитань у комунікаціях, їх структуру і види; - на основі наукових праць психіатрів, фізіологів, психологів, психотерапевтів, неврологів, психофізіологів, гіпнотерапевтів (гіпнологів), соціологів, лінгвістів, філологів і правників щодо сутності сугестії дослідити природничу (психофізіологічну) сутність навідних запитань як засобу комунікації у кримінальному провадженні; - охарактеризувати кримінальні процесуальні й тактичні основи навідних запитань; - побудувати класифікацію (поділ на види) навідних запитань; - описати прояви та змодельовати перспективи застосування навідних запитань у досудовому і судовому допитах та в інших процесуальних діях.

Не викликають зауваження й окреслені: **об'єкт** (діяльність слідчого, прокурора, адвоката-захисника, судді, обумовлена застосуванням навідних запитань у кримінальному провадженні) та **предмет** дослідження (навідні запитання як засіб комунікації в кримінальному провадженні).

Як вбачається з відповідних положень дисертації, здобувачка володіє методологією наукового пізнання складних проблем теорії та практики юридичних наук.

Так, основу дослідження складає система загальнонаукових і спеціально-наукових методів, що забезпечують об'єктивний аналіз досліджуваного предмета. Методи дослідження визначені, виходячи з поставлених мети та завдань, із урахуванням об'єкта й предмета дослідження. Підґрунтя дослідження становить діалектичний метод наукового пізнання. У роботі також використані: історико-правовий метод (під час вивчення основних етапів становлення інституту навідних запитань у кримінальному провадженні); порівняльно-правовий метод (застосовувався при аналізі національного та зарубіжного кримінального процесуального законодавства, іноземної спеціальної літератури та судових рішень інших держав); системно-структурний метод (використовувався для визначення системи зв'язків навідних запитань з іншими видами допиту); формально-логічний метод (застосовано для аналізу норм вітчизняного кримінального процесуального права, що регламентують навідні запитання у кримінальному провадженні); статистичний метод (використовувався для обґрунтування отриманих висновків

даними судової статистики); логіко-семантичний метод (застосовувався у дослідженні для визначення поняття «навідних запитань» під час досудового розслідування та судового розгляду кримінальних справ; конкретно-соціологічний метод (застосовувався при опитуванні суддів, прокурорів та адвокатів та з'ясуванні думки респондентів про ефективність норм, що регламентують підстави для навідних запитань у кримінальному провадженні); моделювання (використовувався для побудови проектів змін та доповнень до кримінальних процесуальних норм, які стосуються навідних запитань).

Обґрунтованість наукових положень, висновків і рекомендацій сформульованих у дисертації. Більшість наукових положень, висновків і рекомендацій, викладених і сформульованих у дисертації, є переконливими. Це зумовлено вдалими і чітким визначенням авторкою мети і завдань, окресленням об'єкта і предмета дослідження, а також використанням апробованих часом як загальнонаукових, так і спеціально-юридичних методів пізнання державно-правових явищ. Положення, висновки і рекомендації, викладені та сформульовані у дисертації, ґрунтуються на широкому використанні як вітчизняних, так і зарубіжних наукових джерел, достатньому емпіричному матеріалі, зібраному здобувачем.

Достовірність наукових положень дисертації. Наукові положення, висновки і рекомендації, сформульовані у дисертації, достовірні, оскільки є результатом осмислення здобувачкою науково-теоретичного надбання вчених у галузі філософії, криміналістики, психології, кримінального та кримінально-процесуального права, ґрунтовного аналізу положень кримінально-процесуального права України та інших держав, що регламентують випадки застосування «навідних питань», матеріали слідчої практики; судової практики (а саме практика Європейського суду з прав людини та процесуальні дії й рішення судів загальної юрисдикції України в кримінальних провадженнях різних інстанцій); результати анкетування 40 слідчих, 15 дізнавачів, 15 співробітників оперативних підрозділів, 35 прокурорів, 25 суддів, 35 адвокатів - захисників, 35 науковців правників (усього – 200 респондентів; регіон анкетування: м. Львів, Львівська область, Закарпатська область, Івано-Франківська область, Рівненська область), а також відображені у тринадцяти наукових працях, з яких – одна стаття в іноземному науковому фаховому виданні, три статті у наукових фахових виданнях України, чотири статті в інших наукових виданнях України, а також п'ять тез доповідей на наукових конференціях.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що ця праця є першим у вітчизняній науці кримінального процесу теоретичним і прикладним дослідженням «навідних запитань» під час досудового розслідування та судового розгляду кримінального провадження, в якому з'ясовані наукові та практичні питання цього кримінально-процесуального інституту,

сформульовано низку науково-обґрунтованих положень, висновків і пропозицій, які мають суттєве значення для правничої науки та правозастосовної діяльності.

Основними, найвагомішими і такими, що характеризуються науковою новизною, хоч і не вичерпують її, є такі задекларовані положення та висновки.

Уперше: дисертаційна робота є першим в українській науці кримінального процесу комплексним дослідженням теоретичних і практичних питань, які стосуються навідних запитань. Проведена доктринальна розвідка дала змогу обґрунтувати та сформулювати низку наукових положень і практичних пропозицій, що виносяться на захист: - сформульовано ознаки поняття «навідних запитань», а саме: - в контексті аналізу тези про функціонування різнорівневих комунікацій у кримінальному провадженні, виокремлено в їх понятті специфічні чинники керованості та допустимості ситуативного впливу (управління) на відповідні компоненти передавання й прийняття бажаної інформації (передусім – на залучену до процесуальної дії особу-адресата: свідка, потерпілого, підозрюваного, обвинуваченого, судового експерта тощо); - на основі наукових праць психіатрів, фізіологів, психологів, психотерапевтів, неврологів, психофізіологів, гіпнотерапевтів (гіпнологів), соціологів, лінгвістів, філологів і правників щодо сутності сугестії обґрунтовано природничу (психофізіологічну) сутність навідних запитань як засобу комунікації у кримінальному провадженні; - сформульовані поняття навідних запитань у контексті їх психофізіологічної й тактико-правової сутності, відповідно – це логічна форма мислення в межах комунікативного акту, яка своїм змістом (інтенцією) охоплює початкові (базисні) достовірні відомості, що надходять від адресанта, з однозначною його вказівкою (сугестією) на їх недостатність з метою отримання нової (додаткової, потрібної тощо) інформації у вигляді вільно обраної на підсвідомому рівні відповіді адресата; - це прояв пізнання під час допиту чи іншої процесуальної дії, в межах змісту і завдань якого уповноважені суб'єкти відкрито або приховано оперують достовірними чи ймовірними відомостями, їх частиною, допустимою вказівкою на них з метою отримання інформації у вигляді сформованої переважно на підсвідомому рівні відповіді особи, якій поставлене це запитання; - наведено співвідношення звичних і навідних запитань із зазначенням спільного і того, що їх різнить; - актуалізовано низку чинників (аспектів), що ставлять під сумнів загально-теоретичну (згідно стандартів моделі кримінального процесу України) недопустимість застосування навідних запитань під час проведення досудового допиту; - звернено увагу й обґрунтовано практично обумовлену допустимість застосування навідних запитань у межах попереднього опитування (допиту) особи, якій будуть пред'являти для впізнавання відповідні об'єкти. Законодавчо передбачений різновид цієї запитально – відповідної комунікації за структурою, змістом,

прийомами й вимогами щодо її здійснення є тотожними комунікації в межах допиту у кримінальному провадженні. Слідчий, з'ясовуючи зовнішні ознаки людини (у майбутньому впізнаваного об'єкта), діючи за тією ж схемою, за якою складають криміналістично рекомендовані словесні портрети, не порушуючи заборон ч. 1 ст. 228 КПК, за потреби демонструє посібники, атласи з типами і елементами зовнішності людей, а також застосовує можливості комп'ютерних програм з побудови фотокомпозиційних портретів (фотороботів), як і протоколи попередніх показань. Усе це – не що інше як навідні запитання; - описані й нормативно-теоретично виправдано прояви застосування навідних запитань у ситуативних різновидах слідчого та судового огляду, обшуку, перевірки показань на місці, судово-психіатричній (психологічній) експертизі.

Удосконалено: - поняття запитань у комунікаціях з його розмежуванням залежно логічних та професійно-діяльнісних характеристик, зокрема, в логічному сенсі запитання – це особливий прояв умовиводу, що проблематизує можливість переходу від частково відомого знання до нового знання і формулюється у вигляді відповіді як прояву процесу пізнання та діяльності; в аспекті сутності професійно орієнтованої вербальної (передусім, діалогової) комунікації запитання – це логічна форма мислення в межах комунікативного акту, який своїм змістом (інтенцією) охоплює початкову (базисну) інформацію, що надходить від адресанта, з однозначною його вказівкою на її недостатність чи потребу перевірки з метою отримання нової (додаткової, потрібної тощо) інформації у вигляді відповіді адресата; - систему критеріїв допустимості/недопустимості застосування навідних запитань у різновидах комунікацій кримінального провадження з наголосом заборони запитанням визначати майбутню відповідь відсутністю реальної підсвідомої реакції на свободу вибору її варіанту; - теоретико-прикладне ставлення до навідних запитань як невід'ємного елемента змагального судового розслідування, в рамках ситуативного застосування яких прокурори, адвокати-захисники, судді мають змогу актуалізувати свою інтерпретацію фактів кримінального провадження з використанням показань свідків, потерпілих, обвинувачених, експертів та інших осіб, паралельно отримуючи перевірену й нову інформацію для належного виконання покладених на них процесуальних функцій; - систематизацію навідних запитань із наведенням рубрик видового поділу, головною серед яких є критерій допустимості/недопустимості, згідно якого навідні запитання диференціюють на: а) недозволені (недопустимі, заборонені), б) дозволені (допустимі, не заборонені). Своєю чергою, недозволені навідні запитання залежно характеру (джерела закріплення) заборони виправдано розмежовувати як: а) заборонені з підстав, передбачених КПК (ч. 6 ст. 352), б) заборонені з загально-правових та етичних підстав (суперечать засаді законності, містять елементи тактичного насильства тощо).

Набули подальшого розвитку: - положення стосовно сутності та співвідношення понять «мова», «мовлення», «комунікація» у сенсі сприйняття мови як знакової системи, використовуваної для спілкування, що виявляє себе у мовленні і лише завдяки йому виконує одне з своїх головних завдань – бути інструментом комунікації – процесу взаємообміну інформацією між його суб'єктами з метою керованого та допустимого впливу (управління) на відповідні компоненти передавання і прийняття бажаних (очікуваних) повідомлень (відомостей) із використанням ситуативних комунікативних засобів; - знання наукової систематизації видів комунікацій, їх функцій, змісту та специфіки проявів в окремих соціокультурних сферах і юридичній, зокрема, в кримінальній процесуальній діяльності; - підходи в розумінні структури запитань із наголосом на обов'язковому їх елементі – засновку – вихідному знанні (логічній передумові); - комплексні аспекти вчення про наукову природу «сугестії» та коренево-лінгвістичну притаманність цього нейрофізіологічного явища мові, знаково-репрезентативному слову і такому ж запитанню, а відтак – і кожному комунікативному акту.

Запропоновано: - у розрізі потреби імплементувати в законодавство України міжнародно-правові стандарти, закріплені, зокрема, п. d ч. 3 ст. 6 Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод: «Кожний обвинувачений у вчиненні кримінального правопорушення має щонайменше такі права: ...d) допитувати свідків обвинувачення або вимагати, щоб їх допитали, а також вимагати виклику й допиту свідків захисту на тих самих умовах, що й свідків обвинувачення»; п. е) ч. 3 ст. 14 Міжнародного пакту про громадянські та політичні права: «Кожен має право у розгляді будь-якого пред'явленого йому кримінального обвинувачення як мінімум на такі гарантії на основі цілковитої рівності:...e) допитувати свідків, які дають проти нього показання, або мати право на те, щоб цих свідків було допитано, і мати право на виклик і допит його свідків на тих самих умовах, які існують для свідків, що дають показання проти нього», внести зміни до речення першого абзацу першого ч. 9 ст. 224 КПК, виклавши його в наступній редакції: «Слідчий, прокурор має право провести одночасний допит двох чи більше вже допитаних осіб для з'ясування причин розбіжностей у їх показаннях, а також для забезпечення права підозрюваного на допит особи, яка дає проти нього показання»; - для локалізації прогалини у вітчизняному КПК щодо випадків обмеження проведення перехресного допиту, зокрема, стосовно малолітнього або неповнолітнього свідка чи потерпілого, доповнити статтю 354 цього кодексу частиною шостою наступного формулювання: «Перехресний допит малолітнього свідка чи потерпілого не проводиться. Перехресний допит неповнолітнього свідка чи потерпілого проводиться за розсудом суду»; - для удосконалення підготовки і проведення перехресного допиту в суді, змінити ч. 1 ст. 352 КПК України, надавши їй такий зміст: «Перед допитом свідка

головуючий встановлює відомості про його особу та з'ясовує стосунки свідка з обвинуваченим і потерпілим. Крім того, головуєчий з'ясовує чи представник сторони готував його до допиту, чи отримав свідок пам'ятку про права та обов'язки свідка, чи зрозумілі вони йому, і в разі необхідності роз'яснює їх, а також з'ясовує, чи не відмовляється він з підстав, встановлених цим Кодексом, від давання показань, і попереджає його про кримінальну відповідальність за відмову від давання показань та завідомо неправдиві показання, введення в оману суду або іншого уповноваженого органу.

Підготовка стороною у справі свого свідка до допитів в суді не є обставиною, що виключає допустимість показань цього свідка. Проте протилежна сторона має право під час проведення перехресного допиту з'ясувати характер цієї підготовки і міру впливу, який було зроблено на формування показань допитуваного».

Опонент вважає, що ці положення здатні здійснити вплив на удосконалення кримінально-процесуального права України та практики його застосування його норм з метою виконання завдань кримінального провадження.

Звичайно, не з усіма науковими положеннями, їх обґрунтуванням, висновками та пропозиціями дисертантки можна беззастережно погодитися. На дискусійності деяких з них буде акцентовано під час аналізу змісту дисертації. Водночас необхідно відзначити глибоке розуміння здобувачкою піднятої нею проблематики, яка багато в чому є визначальною для вітчизняної кримінально-процесуальної доктрини.

Варто зазначити й те, що у тексті дисертації обґрунтована необхідність внесення низки змін і доповнень до статей КПК України, що у той чи інший спосіб стосуються випадків застосування навідних запитань, а також сформульовані методичні рекомендації з порядку і тактики проведення допиту із застосуванням навідних запитань у кримінальному провадженні, що свідчить про неабияке правотворче та правозастосовне значення опонованого дослідження. Саме вони стали надбанням вітчизняної доктрини кримінального процесу.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що отримані наукові результати, висновки та науково обґрунтовані пропозиції можуть бути використані: - у законотворчій діяльності – при внесенні змін і доповнень до КПК України; - у правозастосовній діяльності – як рекомендація для діяльності суду та учасників судового провадження. Пропозиції і рекомендації, викладені у дисертації, прийняті і використовують у практичній діяльності: - у *науково-дослідницькій сфері* – для подальшої розробки теорії кримінального процесу і криміналістики, а також тактики проведення окремих слідчих (судових) дій (див.: Додаток 5: акт впровадження Науково-дослідного інституту Вивчення проблем злочинності ім. акад. В.В. Сташиса від 16 квітня 2024 р. № 3);

- у *правотворчій діяльності* – для вдосконалення норм кримінального процесуального законодавства України, які регламентують процедуру досудового й судового допиту, інших процесуальних дій доказувального характеру; - у *правозастосовній діяльності* – як рекомендації щодо вдосконалення слідчої та судової діяльності з перевірки й отримання доказів та іншої необхідної інформації в процесі комунікації учасників кримінального провадження. Пропозиції і рекомендації, викладені у дисертації, прийняті і використовують у практичній діяльності судді (див.: Додаток 5: довідки голів Залізничного та Шевченківського судів м. Львова № 01-09/15/2024 від 12.03.2024); адвокати Львівської області (довідка № 102 від 5 квітня 2024 р. № 322) обласної прокуратури м. Львів, (довідка обласної прокуратури м. Львова), прокуратури м. Івано-Франківська (довідки Окружної прокуратури м. Івано-Франківська, Івано-Франківської області). - у *навчальному процесі* – під час викладання та вивчення навчальних дисциплін «Кримінальне процесуальне право», «Криміналістика», «Юридична (судова) психологія», «Психологія слідчої та прокурорської діяльності», «Використання спеціальних знань при розслідуванні кримінальних правопорушень» тощо, підготовки методичних матеріалів, курсів лекцій, спеціальних курсів, посібників, підручників (акт впровадження Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ від 14 березня 2024 р. № 2/03-2024; акт впровадження Львівського державного університету внутрішніх справ від 26 березня 2024 р. № 26; акт впровадження Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого від 16 квітня 2024 р. № 1).

Особистий внесок здобувача. Дисертація є самостійною завершеною науковою працею, в якій сформульовано положення, узагальнення та висновки, додатки, рекомендації і пропозиції, обґрунтовані на підставі особистих досліджень проблем, пов'язаних із навідними запитаннями під час досудового розслідування та судового розгляду у кримінальному провадженні, опрацювання й аналізу відповідного законодавства, науково-правових джерел, емпіричного матеріалу та зарубіжного досвіду.

Оцінка змісту дисертації. Структура роботи, на погляд опонента, побудована логічно правильно. Авторський підхід виправдано використав дедуктивний метод розгляду питань – від з'ясування наукових і правових основ допиту із застосування навідних запитань, дослідження правового регулювання допиту із застосування навідних запитань у кримінальному провадженні. Дисертанткою у логічній послідовності від загального до окремого, у межах двох розділів, які охоплюють шість підрозділів, висновків, досліджено визначені у завданнях питання.

Перший розділ дисертації «Наукові основи комунікації та застосування в ній запитань» присвячений розкриттю суті наукових основ комунікації та застосування в ній запитань.

У підрозділі 1.1 «Мова, мовлення та комунікація: сутність та співвідношення понять» розкрито поняття терміну «комунікація», співвідношення «комунікації із українським відповідниками: сполучатися, спільнота, спілкування». Авторка зазначає, що вперше дав визначення терміну «комунікації» американський соціолог Чарльз Кулі, як механізм, за допомогою якого стає можливим існування і розвиток людських стосунків. Авторка об'єднує усі версії поняття «комунікації» у три групи: а) технократична; б) лінгвістична; в) соціальна. Дає власне визначення «комунікації» – це не лише спосіб досягнення певної мети і не просто обмін інформацією між її учасниками, це процес набагато глибший і ширший, адже в комунікації знаходиться індивідуальність кожної особистості, яка вільно володіє символами, розмірковує, вміє позиціонувати себе в різних проявах соціуму.

У другому підрозділі 1.2 «Комунікація: окремі теорії, функції, види, структура та сфера прояву» авторка досліджує історію зародження комунікації та її науку і генезу. Зокрема, з 30-х років ХХ століття в американських та у західноєвропейських країнах в університетах читають лекції з комунікації, існують виокремлені дидактичні спеціалізації; видаються більше двох десятків наукових журналів, присвячених комунікації.

На стор. 31 дисертації авторка розкриває поняття функції комунікації – це ролі і завдання, які вона виконує в різноманітних суспільних відносинах, а також життєдіяльності особистості, і доречно зазначає, що в кримінальному провадженні знаходять прояв, принаймні, контактна функція виявлення бажання взаємної готовності прийняти і передати слідчому, прокурору, суду бажану інформацію. Крім цієї, дисертантка розкриває суть таких функцій, як інформаційно-пізнавальна, спонукальна, координаційна та інші, а також дає характеристику різноманітним видам та структурним елементам (компонентам) комунікацій.

У підрозділі 1.3 дисертантка цілком правильно констатує, що комунікації у межах усно-мовного спілкування, є складним двостороннім процесом взаємодії людей, що у більшості випадків припускає, з одного боку, постановку запитань, а з іншого, відповіді на них. Будь-який комунікативний акт, як правило, є неможливим без запитань і відповідей. Запитання, як комунікатор (це первинне джерело інформації) ставить реципієнту (первинному одержувачу інформації), чим збуджує інтерес до теми інформування. Авторка обґрунтовує значення слів: «запитання – це звернення до когось, яке потребує відповіді, вимога, прохання з приводу чогось, а питання – це справа, проблема, що потребує розв'язання, обговорення чи дослідження». З таким тлумаченням слід погодитись.

Другий розділ дисертації «Навідні запитання в комунікаціях кримінального провадження: їх сутність, сучасний стан та перспективи» присвячений навідним запитанням в комунікаціях кримінального провадження,

класифікації навідних запитань, аналізу їхньої сутності, сучасного стану та перспективам їхнього застосування у криміналістиці.

У підрозділі 2.1 «Загальна-наукова (психофізіологічна) сутність навідних запитань, як засобу комунікації у кримінальному провадженні» дисертантка обґрунтовано зазначає, що навідне запитання дозволяє у межах допиту підтверджувати чи спростовувати відповідну інформацію, і, що головна небезпека навідного запитання – це його навіювальна здатність (сугестія). Сугестія в перекладі з латинської мови означає «натяк», що у риторичному контексті трактується, як «додавання», «вказівка». Авторка терміни «навіювання» та «сугестія» ототожнює, оскільки саме такий варіант їх співвідношення є правильним і таким, що знаходить переважаче наукове підтвердження у спеціальній літературі. З такою думкою дисертантки слід погодитись. Також є обґрунтованою думка здобувачки про те, що сугестія і маніпуляція у навідному запитанні мають розглядатися, як різні поняття, які необхідно розрізняти за такими ознаками, як правдивість – хибність (об'єктивність – суб'єктивність) інформації, свідоме – несвідоме сприйняття інформації. Заслуговує на увагу висновок авторки про те, що навідні запитання, передусім з огляду на їх сугестивну гносеологічну природу, містять певну інформацію, яка тією чи іншою мірою спрямована на одержання адекватної відповіді, що особливо актуально для умов, мети і завдання кримінального провадження.

У підрозділі 2.2 «Кримінальні процесуальні й тактичні основи навідних запитань» здобувачка проаналізувала спеціальну літературу про правничу і криміналістичну сутність «навідних запитань» і дійшла до висновків про те, що всі дефініції «навідних запитань», так чи інакше, акцентують: а) обмеженість відповіді адресата на них інформацією, що міститься у самому запитанні; б) неможливість одержання від адресата додаткових чи нових відомостей; в) приховану (неочевидну) форму запитання (його завуальованість), зміст якого заздалегідь закладено в структуру майбутньої, бажаної для слідчого, прокурора, адвокат відповіді, що в свою чергу породжено навіювальним впливом на адресата (сугестією). Дисертантка обґрунтовано робить висновок про те, що би не запитав слідчий, прокурор, адвокат, суддя так якби не сформулював запитання — він невимушено сугестує адресата, налаштовує його на відповідь про те, що запитує.

На стор. 115 дисертації авторка чітко розмежовує такі поняття як «маніпуляція» і «сугестія». На думку здобувачки ...якщо у навідному запитанні інформація за змістом є недостовірною, зфальсифікованою, спотвореною тощо (тобто завідомо неправдивою), тоді вона є маніпуляційною, а в інших випадках – сугестійною. Видається слушним запропонована авторкою видофікація навідних запитань за такими ознаками, як допустимість – недопустимість:

а) недозволені (недопустимі, заборонені); б) дозволені (допустимі, не заборонені).

У свою чергу не дозволені навідні запитання залежно від характеру (джерела закріплення) заборони є такі, що: а) заборонені з підстав передбачених КПК України (ч.6 ст.352); б) заборонені із загально-правових та етичних підстав (суперечать засаді законності, містять елементи тактичного насильства тощо).

На стор. 136 дисертації здобувачка на завершення загально-теоретичного дослідження навідних запитань обґрунтовує спільне і відмінне між звичними і навідними запитаннями. Зокрема, всі навідні запитання є: а) логічною формою мислення, різновидом комунікації, самостійним комунікативним актом; б) в них однотипна логічна структура та суб'єктивний склад; в) всім запитанням притаманне навіювання (сугестія).

Усі навідні запитання розрізняються: а) за змістом засновку (у навідних запитаннях засновок, тобто вихідні знання (інформація) яким оперує адресат) є формуванням, в якому міститься очікувана від адресата відповідь, частина відповіді або підказка до неї); б) у навідних запитаннях, на протигагу звичним, наявним різнорівнева – сугестована вимога (функтор), на відповідь (чи поведінку) адресантом очікуваного змісту чи характеру; в) відповідь на навідне запитання є вільною, але у більшому, обраною адресантом на його підсвідомому рівні; г) мета (завдання) навідного запитання є не лише пізнавальними, а й доказово і тактично мотивованими тощо.

У підозрілі 2.3 «Навідні запитання в досудовому і судовому допитах та в інших процесуальних діях» слід погодитися із здобувачкою про те, що важливість слідчого допиту визначається не лише своєю різнорозповсюдністю та тим, що є способом отримання й перевірки доказів, а й тим, що є способом захисту підозрюваного від підозри. Аналогічно і судовий допит – це не лише судова процесуальна дія, як один із передбачених законом способів збирання, перевірки та оцінки доказів, а також, одне з повноважень прокурора – публічного обвинувача, адвоката захисника і суду. Також це одна із форм здійснення кримінальних процесуальних функцій у судовому розгляді.

Заслуговують на увагу запропоновані авторкою (стор. 138-139 дисертації) визначення:

Допит як засіб комунікації на стадії досудового розслідування – це слідча (розшукова) дія, спрямована на збирання та перевірку інформації щодо питань, які мають значення для встановлення істини у кримінальному провадженні, шляхом особистого і безпосереднього спілкування слідчого, прокурора, дізнавача з допитуваною особою із використанням напрацьованих криміналістикою тактичних засобів.

Судовий допит як засіб комунікації на стадії судового провадження – процесуальна дія, що являє собою регламентований кримінальними

процесуальними нормами та тактично забезпечений інформаційно-психологічний процес спілкування в судовому розгляді осіб, які беруть у ньому участь, спрямований на одержання і перевірку уповноваженими на це особами доказів та іншої інформації від допитуваного про відомі йому обставини, що мають значення для встановлення об'єктивної дійсності в кримінальному провадженні.

Також, на погляд опонента, авторка обґрунтовано, в залежності від процесуально-тактичних особливостей, допит виокремлює як: а) основний, додатковий; б) первинний і повторний; в) прямий (основний), перехресний; г) шаховий (одночасний допит двох і більше раніше допитаних осіб) та комбінований; г) судовий допит (тобто різновиди судового допиту).

Особливо слід відмітити думку здобувачки про те, що навідні запитання притаманні лише перехресному судовому допиту. Цей допит є найважливішим елементом системи судового розгляду і судового доказування, найважливіша процесуальна гарантія прав обвинуваченого. Судові допити – прямий, перехресний, одночасний двох і більше осіб, комбінований, з яких складається загальна процедура отримання особистісного доказу – це засоби змагальної процедури дослідження й оцінки фактів, а в цілому, як правильно зазначає Конюшин Юлія Іванівна, судовий допит – це засіб досягнення істини у кожному окремо взятому кримінальному провадженні. Краще і не скажеш!

На завершення, у дисертації сформульовані узагальнені висновки, які є логічним підсумком проведеного дослідження. Інформативними є подані додатки до дисертації, які містять статистичну інформацію, узагальнені дані проведеного анкетування респондентів, пропозиції щодо внесення змін до кримінального процесуального законодавства України, відомості про акти впровадження.

Текстових запозичень у дисертації без посилання на джерело, інших елементів академічної недоброчесності у роботі не виявлено.

Дисертація оформлена відповідно до встановлених нормативних вимог, написана грамотною українською мовою, характерною для наукових досліджень.

Хоча дисертація доволі інформативна, однак логіка викладу матеріалу, манера полемізувати, чіткий науковий стиль формулювання думок дають змогу легко сприймати поданий матеріал, що також характеризує роботу з позитивного боку.

Опонована робота є **завершеною**. Її вивчення дає змогу зробити висновок про належний рівень проведеного дослідження, за результатами якого сформульовані теоретичні положення, пропозиції щодо удосконалення кримінального процесуального права України у частині інституту навідних запитань, практичні рекомендації у цій царині. **Оформлення** дисертації відповідає встановленим вимогам.

Оцінка відсутності / наявності порушення академічної доброчесності.

У дисертації звернення здобувача до ідей, думок інших науковців містять посилання на відповідні джерела. Порушень академічної доброчесності у тексті дисертації офіційним опонентом не виявлено.

Водночас, вивчення змісту дисертації дало змогу виявити деякі положення, які мають дискусійний характер чи вимагають додаткового обґрунтування під час захисту. Зокрема:

1. На сторінці 12 дисертації. Теоретичне та практичне значення дослідження полягає у тому, що відображені в дисертації теоретичні положення, висновки та рекомендації можуть бути використані: - у правотворчій діяльності - для вдосконалення норм кримінального процесуального законодавства, які регламентують процесуальну процедуру досудового і судового допиту, інших процесуальних дій доказувального характеру. У висновках (сторінка 188-190 дисертації) здобувачка пропонує внести зміни до першого абзацу ч.9 ст. 224 КПК України, доповнити ч.6 ст. 354 КПК України «перехресний допит неповнолітнього свідка чи потерпілого проводиться за розсудом суду», однак зазначені пропозиції здобувачка не направила жодному із суб'єктів законодавчої ініціативи (ст.93 Конституції України) Президентові України, народним депутатам України та Кабінету Міністрів України.

2. На стор. 90 дисертації знаходимо тезу про те, що в спеціальній літературі часто разом із сугестією, як термінологічно тотожні (сумісні), вживають такі назви: *переконання, навіювання, маніпулювання, зараження, наслідування, змушення, прохання, пропозиція, вимога, особистий приклад, наказ, аргументування* тощо. ... Найсуттєвіша, як для предмета нашого дослідження, плутанина існує між у більшому притаманним у навідних запитаннях сугестією, навіюванням, *переконанням і маніпуляцією*».

Враховуючи дещо неузгоджений подальший виклад матеріалу в цій частині, хотілось би почути певні пояснення здобувачки стосовно того, як усі ці терміни, поняття стосуються навідних запитань? Навідні запитання включають елементи кожного з цих понять? Чи за різних ситуацій у різній мірі? Чи можливо виправдано виокремити структуру та зміст навідних запитань? Навідні запитання – це навіювання, маніпуляція тощо?

3. На стор. 97 дисертантка пише: «До речі, хоча й лише в контексті неприпустимості застосування в слідчій діяльності поліграфа, все ж побічно підтвердив вищенаведений феномен навідних запитань і О.Р. Ратінов. Аналізуючи в тогочасному ключі (1967 р.) праці «буржуазних психологів» Гарольда (Харольда) Ернеста Бертта «Прикладна психологія» 1948 р. та Френсіса Кеннета Берієра «Практична психологія» 1945 р., відомий автор погодився, що всі запитання, які призводять до відповідей «так» або «ні», є навіювальними, а отже навідними.

Не ставлячи під сумнів щойно наведену тезу О.Р. Ратінова, тим не менш дещо складно прослідкувати оцінку здобувачкою цих висловлювань, адже назагал доволі складно зрозуміти ставлення цього автора до навідних запитань; чи він будь-які навідні запитання ототожнював навіювальним? Чи це у його розумінні різні поняття?

У зв'язку з цим, як на мене, є потреба в певному коментарі від Юлії Іванівни.

4. Ще один сегмент тексту дисертації потребує певного уточнення.

Так на стор. 98 здобувачка зазначає, цитує: «Непоследовність у ставленні до допустимості застосування навідних запитань демонстрував ще один, не менш відомий автор, зокрема, Р.С. Белкін. Він писав: «... в силу того, що навідні запитання чинять сугестивний вплив на допитуваного, орієнтують його в тому, яку відповідь хотів би почути від нього слідчий і тому можуть заважати встановленню істини при розслідуванні, вони заборонені законом». Однак, це не завадило йому одним з перших на теренах колишньої держави, до складу якої входила й Україна, науково, методично, тактично і етично обґрунтувати й підтримати впровадження у слідчу практику поліграфа.

Далі (аж до стор. 101) здобувачка веде мова про процедуру поліграфічного дослідження.

Відтак, не зовсім чітко прослідковується реальне відношення процедури виконання поліграфа і запитань, що ставляться під час її виконання до навідних запитань? Не вистачає, як на мене, впевненого висновку щодо цього!

5. І останнє на що хотів би звернути увагу.

У розділі Вступу за назвою: «Теоретичне та практичне значення дослідження» відображені доволі переконливі посилання на адресатів, які задекларували свою прихильність до відображених у дисертації Юлії Іванівни теоретичних положень, висновків та рекомендацій. Зокрема як таких, що можуть бути використані: у науково-дослідницькій сфері; у правотворчій та правозастосовній діяльності і навчальному процесі. На підтвердження цьому є відповідні акти впровадження та довідки (назагал 9-ть позицій).

У цьому зв'язку одна ремарка: невже не було б доречніше і презентативніше звернутися до судів вищої ланки (скажімо, апеляційного рівня), аніж співпрацювати в цьому контексті з місцевими загальними судами (зокрема Шевченківським та Залізничним міста Львова)? Адже апеляційні суди могли поширити пропонований в дисертації матеріал на суттєво ширшу суддівську аудиторію.

Утім вищеперераховані дискусійні положення підкреслюють актуальність дослідженої проблематики та не впливають на позитивне враження від опонованої наукової праці.

На підставі викладеного вважаю, що дисертація **Конюшин Юлії Іванівни** на тему: **«Навідні запитання як засіб комунікації в**

кримінальному провадженні», є завершеною працею, в якій отримано абсолютно нові науково-обґрунтовані результати, що у сукупності розв'язують конкретну наукову задачу, яка має істотне значення для кримінально-процесуального права. Зміст дисертації Конюшин Ю.І. відповідає заявленій спеціальності 081 Право.

Дисертація Конюшин Ю.І. виконана і оформлена у відповідності до вимог, передбачених постановою «Про затвердження Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії» від 12 січня 2022 року № 44 (із змінами від 21.03.2022 р. № 341 та від 19.05.2023 р. № 502) та наказом МОН України «Про затвердження Вимог до оформлення дисертації» від 12 січня 2017 року № 40 (із змінами від 31.05.2019 р. № 759), а здобувачка, Конюшин Юлія Іванівна, заслуговує на присудження їй ступеня доктора філософії з галузі знань 08 Право за спеціальністю 081 Право.

Офіційний опонент:
професор кафедри фінансів, обліку
і оподаткування Чернівецького
торговельно-економічного інституту
Державного торговельно-економічного
університету
доктор юридичних наук, професор

Василь ЮРЧИШИН